

Ábrányi Emil

Írta: Rubinyi Mózses

Ábrányi Emil pályáját az újjáéledő Magyarországgal kezdte meg. Első verse 1867-ben jelent meg. Az 1867-i kiegyezés az ország legnagyobb részében felszabadulást jelentett a lidércnyomás alól. A nemzeti ellenállás két évtizede az erősebb idegűeket is elfárasztotta. S mert jó magyarok csinálták és helyeselték a kiegyezést, a felszabadulást nem kísérte benső, titkos önvád. A szabadelvű termelés és politika, mely különösen Tisza Kálmán miniszterelnöksége idején kulminált, gazdasági és kulturális virágzást hozott. Az öregedő Arany János mellett pozícióba és érvényesüléshez jut a népnemzeti irány második sorozata: Tompa, Gyulai, Lévy. A közélet, az iskola ezek vezérséget ismeri el, de az irodalmi élet örök törvényeként sok igazi, nagy tehetség az ellenzéki „fiatal” irodalom inkább hangos, mint stabil váraiban küzd. Egy fiatal ellenzéki poéta izmos ujjai Vörösmarty elárvult lantját ragadják meg s azon harsogó hangon zengetik az igaz hazafiság, az egyetemes emberiség örök eszméit. Az ifjú, aki a nemzet újjáéledésével indult, s megöregedvén, vele omlott össze: Ábrányi Emil volt.

A nemzeti irány egyes formái az irodalmi életben évtizedek alatt átalakulnak. Petőfi anyakultusza a nemzetet megragadta, de utánpótlóinak mesterkélt rímeitől a magyar közönség elfordult. A 67-es kor magyarjának ajkán a 48-as idők szólamai elavultaknak tűntek fel. Csak azokra hallgatott a nemzet (s köztük volt Ábrányi Emil is), akik új időknek új szavaival, új ideáljaival frissítették fel a letűnt korszak üresnek tetsző frazeológiáját. A Petőfi és Arany iskolájának ideáljai Ábrányi Emil költészetében egyéni és aktuális szint nyernek. A Szerelem, a Haza s a Szabadság az ő ideáljai is, de szerelmi életében nem a vágy, hanem a boldog megteljesülés az uralkodó gondolat, hazafias költészete a 48-as ideálokra át az általános emberszeretet magasságaiba emelkedik és a szabadságnak azt a formáját éneklő, amely nem a „németet” szidja, az „átkos kormány”-t, hanem — Párizsból indult hódító útjára. Ábrányi Emil Petőfi Sándornak jogos utódja. De nem azé a Petőfié, aki a koltói parkban bolyong s bár lent a völgyben mézes virágok nyílnak számára, ő a havas hegytetőkön méltó; hanem azé a másik Petőfié, aki a pesti Dunaparton áll, a korzó elején és a magyarság számára örök mememéntőként szavalja a Talpra Magyart. A „Százszor szent égi sza-

badság” dalát folytatta Ábrányi Emil. Demokrata népszónok, de frázisainak dörgedelme közt sokszor hallani egy kis tücsök ciripelését.

Romantikus lényének megfelelően lényében is nagy ellentétek mutatkoznak. A harsogó pátosz költője a szerelemben a finom érzésének, a tapintatos hűségnek a poétája. Szerelmi költészetében egy virág virít, véletlenül ugyanaz a marmancs, mely a palóc rétek ékességeként annyiszor felüti édes fejceskjét a Mikszáth mosolygó rétjein.

Van egy virág, úgy hívják Marguerit
Kertben, mezőkön nyájasan virít.

A költőnek ez az egy virág virított nyájasan egy boldog életen át. Bizony hiába vagyunk nagyra a „technika vívmányai-
val”: a felhőkarcolókkal, melyek az egek felé sivár otthonokat visznek, a rádióval, mely gyarló szavunkat messzebb repíti a látás dimenzióinál. Egészen nincs életünknek nagyobb boldogsága, mint az énekes madaré, melynek a párja dalol. Ábrányi Emil egész életét bearanyozta az éneklő pár dalának varázsa.

A kielégítetlen vágy, a szenvedély parázsló tüze helyett a boldogság árnyas ösvényeit mutatja meg. „Ne sértsd meg azt, akit szeretsz. Egy durva szó elég, hogy elborítsd, hogy gyászba ejtsd szerelme szép egét”. Néha mintha Emánuel Geibel finom lírájának halk akkordjai búgnának fel patetikus ódáinak zenéje közben. A fülemüle nyáron már nem dalol, elhallgat. Ez a fülemüle nem hallgat el, csak elhalkul a hangja a boldogságtól. Nem tudja látni kedvesét szomorún.

Elhordom a világnak minden terhét
De meg nem bírom egy sóhajodat.

Mikor hitvesével tengeri útra indul, így szól a tengerhez: Nincs szebb gyöngyöd *ennél*, ne irigyeld meg. Ringassad, mint a *habra hullott rózsát*.

De az ég mélységes kékjét néha felhők, záporok takarják. Boldog családi életét a bánat gyászos fátylába vonta soká egy rettenetes veszteség.

Midőn Mikszáth Jókai Mór művészetét jellemzi és magyarázza, bús melankóliával azt mondja:

— *Sohasem volt a házában kis koporsó.*

Ábrányi Emil nemes szívét a kis koporsó látásának gyilkos tőrei átjárták:

Nem szólal meg kicsi szája,
Nem mozdul meg karocskája,
Zárva marad ez a szem.

Másodszülött fia, Gábor 1886 december 24-én halt meg egy napi betegség után, éppen karácsony estéjén. A szeretet, a jóság

poétájának szívét, a gyermeki boldogságnak estjén ütötte át a legfájdalmasabb tör. Mikor a világ minden gyermekarca a boldogságtól piros volt, akkor lehelt rá a sárga halál a költő gyermekére.

Hazafias ideáljai a független Magyarország eszményei, Kossuth Lajos és a márciusi eszmék. Két évtizeden át minden évben ő írta az ünnepi ódát március idusára, ő szavalt, vagy az ő versét szavalták a Vigadóban az ifjúság márciusi ünnepélyén. A szabadelvű korszak 48-as lelkű magyarjának poétája volt. 1889-ben az ő Kossuth-versével köszönti a 800 tagú magyar zarándokcsapat a turini remetét. A 90 éves „idegen”-ről ő énekel a tállyai új templom felszentelésén, abban a templomban, melyben egykor Kossuth Lajost megkeresztelték. Az ő verse köszönti a koporsót, mely dicső hamvait hozza és a szent sírra is Ábrányi Emil ültet versvirágot.

E költeményekben egy, sajnós, elsüllyedt világ pátosza zeng felénk. Ez a pátosz a költőt még nemzete alkotmányformájából is kiemeli s mint a legtöbb 48-as, Ábrányi is a kossuthi köztársaság ideálja felé néz. S bár abban az időben, mikor Ábrányi költészete népszerűségének tetőpontján volt, az ítéleteket „Ő Felsege a Király nevében” hozták, a hölgyek gyöngéd tagjait pedig a páncélos vállfűző tartotta össze: Ábrányi Emil a monarchia páncélos vállfűzőit szétvetve, a köztársasági szabadság világát dicsőíti. Franciás rokonszenvei a francia forradalom egyenlőségi eszméiben nyilvánultak meg. Ám ha végtelen kín volna is számára a hazát szabadság nélkül látni: százszor jobban fájna neki a haza nélkül a szabadság. Ha ma Ábrányi Emil élne, bizonyos, hogy ő volna a magyar irredenta-költészet vezető fejedelme.

Annak él, ami halhatatlan. A múltó élet tündöklő eszményei: a hit, a szabadság, a lángész, a szerelem. Nyilván lényének volt alaptermészete, de bizonyára francia források erősítették ember-szeretetét, jóságát, mely ma olybá tűnik előttünk, mint régi virág, mely már csak a geológiai rétegek halott formációiban látható. Ha rajta állt volna, ő úgy teremti a világot, hogy mindenki kap virágot s egy kis jót e földtekén. Szíve a *cor cordium*. Költeményeinek egész sorában a hős: az emberi élet legnagyobb istenember-csodája, a Megváltó. Jézust úgy aposztrofálja, mint a könnyáztatta szemnek istenét. Míg ember lesz, aki érzi a nyomort, aki éhez, míg koldus lesz a földön, addig a költő, ha még oly jó is az ő sorsa: sír és szenved. Amíg lesz könnye, vére, a jót reméli és a rosszat siratja. A jóság nála nem felvett irodalmi póz, hanem lelkének leglelke. A napokban egy magánlevele került a kezembe, 1907-ből. Abban írja hű barátjának, Lőrinczy Györgynek: „Az önzetlenség legnagyobb nemessége: az a képesség, hogy örülni tudjunk mások boldogságán”. Tegyük hozzá, hogy Ábrányi Emil ennél többet is tudott: szenvedni a mások boldogtalanságán.

A jóságnak, az emberszeretetnek érzése vitte a költőt abba a szférába, amelyet soha végkép el nem űzhetnek az emberi gondolkodás magas régióiból.

Napjaink ön-kínzó vonaglásai mintha ki akarnának szakítani bennünket abból a nagy emberi családból, melynek pedig a mi kis magyar családunk több mint ezer éve teljesjogú tagja. Pedig hazafias alap mellett szinte nemzeti hagyomány irodalmunkban az egyetemes emberinek, az emberszeretetnek kultusza is. Vörösmarty Mihály, midőn a királyt roppant feladataira figyelmezteti, azt is óhajtja, hogy nemzetünknek mindenik nyomára ragyogjon *emberméltóság* sugarai. Arany János azt köti a lelkére tanítványának, Tisza Domokosnak, hogy legnagyobb cél pedig itt a földi létben, *ember* lenni mindig, minden körülményben.

Ábrányi Emil nemes értelemben vett emberszeretete, internacionalizmusa szent hagyományoknak: a Vörösmartyénak, meg az Arany Jánosénak leszármazottja.

Idealista. Dalt mond a földről, melyből lett s melybe majd lepihen. Szereti ő is, mint Tompa Mihály és Vajda János, a hangtalanul megnyugvó hervadásnak szelíd bánatát. A halál után való létben is csak a földi élet szépségeit keresné: a tavaszt, a tarka rétet, melyen csacska madár énekel, a jóság és hűség szerelmét keresi ott is, mosolygó gyermeket, ki a férfi térdén lovagol, férfias küzdelmet az igazságért, az elnyomottakért, a szenvedőkért. Ott is csak csudákat keresne: a betű, a dal, a kő csudáit és ha ott is volna bántalom, gúny, rágalom: egy még tisztább világ ábrándja maradna néki vigasztalásul.

Ez az idealizmus egészen bizonyosan romantikus keretből nőtt ki, közelebről a francia, az Hugo Viktor-féle romanticizmusból. Ezzel rokon egyébként pátosza is. A halálraítélet utolsó reggelén galambok bugása költi fel. Galambok az akasztója mellett. Az a programos demokrácia, melynek tanítása szerint már Eötvös József azt hitte, hogy a várban az anyagi boldogság mellett lelki nyomor zokog, a kunyhóban pedig a rongyok az igaz boldogságot takarják, rikító igazságtalanságaival sokszor felüti fejét Ábrányi Emil romanticizmusában. Azt mondja, hogy ezer császárért nem adná a gyermeke kisujját. Az uralkodó nála: zsarnok. Hugo Viktor itt sujtásos magyar atillában szaval. De ettől aztán már csak egy lépés a munkászubzony, sőt a meztelen, izmos *Zsákhordó* dala, mely talán éppen Meunier csodálatosan férfias szoboralkotásának ritmikus mása. Az elpuhult, parfümös, léha városi ifjúságnak állítja ellentétéül az izom robotos emberét, aki reggeltől estig zsákot hord, de a költő szemében százszorta többet ér a lakkcipős semmittevőknél. A utolsó magyar romantikus, Ábrányi Emil a francia szabadelvűség legszélsőbb útjaira is eljut és az

igazság érvényesítését tűzi ki az ember élete legfőbb céljául. Magasabb érdekek, szerinte, nincsenek. Fiat justitia — pereat mundus.

Néha elborul a lelke. 1890-ben az Ignorabimus lemondó életfilozófiáját hirdeti, „Nincs válasz” című költeményében minden kérdésre ez a válasz: Nem tudom. De alig rendül meg hite a lélek halhatatlanságában. Aki láng volt valaha, aki szerette a világot, aki milliókért akart élni: az nem hal meg soha. Rideg halott csak az marad, aki sár volt életében. Új élet a síron túl csak arra nem vár, aki nem csüggött a jón, a szépen, aki könnyeket nem hullatott, aki másokért nem szenvedett s aki lelkesedve nem hitt, nem vérezett.

Arany János hagyományait folytatja, sőt némiképp fejleszti is verstechnikáját. Kortársai között talán csak a nála ifjabb Kozma Andor fogható hozzája e tekintetben. Csodás ritmusérzéke egy íródinasztia sajátsága, egy familiáé, mely hat kiváló zenészt adott. Emil is zenész, „hangok nagy tanárja”, de az ő zenéje a halhatatlan magyar nyelv szimfóniáiban csendül fel.

Ez a fejlett technika persze csak azon a nyelven csendül oly hatásosan, mely Vörösmartyhoz közelebb van, mint Aranyhoz. Ábrányi népszerű, de nem népies. Demokráciája, mint láttuk, a francia romantikusoké, akik nem szerették a provincializmust. Az ő népiessége nem vidéki, hanem városi, pátosza Vörösmartyé. Hódolattal áldoz nagy mestere emlékének a „Hazádnak rendületlenül” című ódájában.

Technikájának, nyelvének fejlettségét nem kis részben annak köszönhetjük, hogy évtizedeket töltött el hírlapírói munkásságban. A hírlapírás nem nyűg az igazi írói tehetség számára. A lüktető élet írásos megrögzítése jó iskola, ha a költő tisztességes kiadó szárnyai alá kerül. A jó kiadó a kisebb tehetségből is nevel valamit; a rossz a nagy tehetségeket is megöli. Ábrányi közelébe se ment annak a vállalatnak, mely talán meggyőződésével ellentétes írást kért volna tőle. Ott volt a magyar bulvár-sajtó megalapozásánál és jó volt, hogy ő ott volt. A múltó élet ez utcai hírnökei általa hoztak először marandót a napi krónikák között. Ábrányi versei élő oázisok ez immár elsárgult pusztákon.

Irodalmi készsége és tudatossága által külön és el nem múlt érdemeket szerzett Ábrányi Emil, a műfordító. Ábrányi Emil ablakán néz be a magyar lélek kertjébe az egyetemes szellemi élet nagyjai közül Byron és Rostand. A Don Juan, a Cyrano, a Sasfiók a magyar fordítás irodalmának soha el nem halványuló ékkövei. A Cyrano egyes részletei (például a híres Gascogniakról szólók) az eredetinek minden erőltetés nélkül való bravúros visszaadása által Vörösmarty legszebb eredeti helyeire emlékeztetnek.

Irodalmi kulturáltsága magyarázza, hogy érzékeny lelke nem hatástalanul szívta magába más vidékek virágjainak illatát. Petőfi, Arany, Vörösmarty hatását már láttuk. Aranyt néha szavaiban is utánozza. A hitványnak földi érvényesülése neki is szemetszúr: ha lát hitványt, polcról-polcra kelve s észülte lángészt túrni lenn a port, ha lát Júdást, büszkén pénzt növelve s nagyot, hogy' köpdös a bitang csoport... ő is megütődik, mint Arany, mikor látja, hogy a butának sorsa földi éden. De a mester ilyesmin csak elbúsul, az epigon harsog; a mester lelke megnyugszik az isteni rendeltetés furcsaságain; a tanítványban a XX. század gyermekének nyugtalan idegei lázadnak. A Kóbor Lantos, ahogy az udvaronc előtt áll s vele párbeszédet sző, Szondi két apródját juttatja eszünkbe. Maga ez a dalnok Goethe termeiből került Budapestre. Egyébként Ali küldöncének hívogató, csalogató jelenete van meg a Vándormadárban is. A költészet fölénye az anyagi hatalom fölött szintén Arany-gondolat, bár Unland ismerete is befolyásolta Ábrányi Emilt:

A költő kobza lenni fog, mikor már
A koronát rég rozsa ette meg.

Ez a gondolat előbb a dalnok ajkán átokként hangzott: a „*Dalnok átka*” a feledésbe meríti az egykor ragyogó hatalmú zsarnok udvarát.

Ábrányi Emil költői egyéniségében valóban ellentétes tulajdonságok egyesülnek jellegzetes harmóniában: nagyon magyar (március!) és nagyon egyetemes (népszabadság!). Emberszerető pátosza néha már a politikai szólás merevségével hat, szíve úgy szeret, mint a Petőfié, mikor boldog volt s mint az Aranyé egész életén át. A zsarnok harsogó ellensége könnyezve borul le egy kis mezei virág szirmai előtt. Kulturáltsága legjobb fordítóink közé emelte, nyelvművészete pedig a legszebb magyar szavakat, a Vörösmartyéit visszhangozza ...

A költő emlékét nemcsak azok ünneplik, akik áhítatos lélekkel járnak ma is költészetének parkjában. E park oly szép, hogy ma talán már nem is divatos. Hatalmas tölgyei, égbenyúló gótikus fenyői meghatva néznek le dús pázsitjának világító margitvirágaira. A hercegek, a királyok és más urak itt szégyenkeznek. De megindul a költő híveinek csendes gyásszal zokogó menete: az ünneplés legszebb felvonulása. A menet élén a zsákhordó halad. Izmos, csupasz karja lehull, tömördek koponyája gyászra hanyatlik. És követi fehér arccal Báلكirálynő, kinek vállán haldokolva is a hazáról dalol a Vándormadár. A csendbe a harmadik gránátos szava dördül bele s közben csókot int felénk egy fehéringes halott fiúcska ...

Jönnek rongyos nincsetlenek, akik virágot szórnak a fehér-
ruhás Marguerit útjába: „Köszönjük Neked, hogy a költő
dalolt.”

1920 tavaszán történt, hogy a költő összeesett, amidőn egy
hajó után futott a dunai kikötőben. Voltaképpen egész nemes
életén keresztül futott egy hajó után. A hajó a jóság, az embe-
riesség, a szeretet, a hazafiság, a hit színeit lobogtatta árbo-
cán. E színek soha el nem halványulnak s a költő halha-
tatlanul él tovább költészetté örökített érzéseiben és gondola-
taiban.